

Østlige aktiviteter rettet mod Danmark 1979-1991

Strategi og kampagner

73 · Påvirkningspolitikens mål og temaer

Fremstillingen af påvirkningsindsatsen i den sidste periode vil uvægerligt være præget af, at der er langt flere kilder til rådighed fra det tidligere DDR end fra det tidligere Sovjetunionen. Da målene for den overordnede østlige udenrigspolitik blev udstukket af Sovjetunionen, er det imidlertid rimeligt at antage, at indholdet af de østtyske kilder i hovedtræk afspejler også den sovjetiske strategi og politik. DDR havde dog inden for de udstukne rammer mulighed for – som DDR for eksempel gjorde i midten af 1980'erne – at føre en udenrigspolitik, som på visse punkter afveg fra den sovjetiske ved bl.a. at være mindre orienteret mod konfrontation, jf. kapitel 59.

Østlige mål

Mod slutningen af 1970'erne stod det stadig klarere, at afspændingspolitikken mellem blokkene var nået ind i et dødvande. Sovjetunionen og de øvrige Warszawapagtstater reagerede på denne udvikling ved at styrke det, de betegnede som „de socialistiske landes fredspolitik“.¹ Det betød, at Warszawapagtlandene intensiverede deres afspændings-, nedrustnings- og fredsretorik over for Vesten, dels for at sætte de vestlige regeringer under internt politisk pres, dels for at lede den vestlige offentligheds fokus bort fra emner, som de socialistiske lande anså for uønskede, som for eksempel menneskerettighedskrænkelser i østlandene eller de socialistiske landes egen oprustning.²

De socialistiske lande håbede at nå konkrete mål gennem denne politik. Mobiliseringen af den vestlige offentlighed mod NATO's moderniserings- og rustningsprogrammer skulle resultere i selvpålagte og ensidige vestlige rust-

¹ „SUKPs 26. partikongres' fredsprogram“ blev vedtaget i februar 1981. Uddrag af programmet findes i *Vnesjnaja Politika Sovetskogo Sojusa i Mesjdunarodnyje Otnosjenija. Sbornik dokumentov 1981* [Sovjetunionens udenrigspolitik og internationale relationer. Dokumentsamling 1981] Moskva 1982, s. 15-19 (se også Pravda, 24. februar 1981), samt i artikelsamlingen „Sovetskaja programma mira na 80-je gody“ [Det sovjetiske fredsprogram for 80'erne] i *Mesjdunarodnaja Sjisn* [Internationale forhold] nr. 9, 1981, s. 3-56.

² SAPMO/Barch: B.N. Ponomarjow: „Die Verstärkte ideologische offensive als wichtiger Faktor des Kampfes für Frieden und Sozialismus“. 1.3.1978.

ningsbegrænsninger.³ Warszawapagtlandenes fredspolitik kunne medvirke til at skabe splid mellem de „imperialistiske magter“, der efter østlige analyser befandt sig i et stigende modsætningsforhold til hinanden.⁴ Modsetsningsforholdet mellem USA og Europa både militærpolitisk og økonomisk spillede en vigtig rolle i østlandenes medier. Det blev fremstillet som et valg mellem amerikansk styrkepolitik, der med våbenkapløb og afskrækkelse kunne lede til katastrofen og enden på den europæiske civilisation, og sovjetisk fredspolitik, som med afspænding og nedrustning ville føre til udvidet internationale samarbejde. Både for det man kaldte masserne og højre-klasserne i Vesteuropa var den sovjetiske fredspolitik et konstruktivt alternativ.⁵

Warsawapagtlandenes kampagne mod NATO kunne også bære andre frugter end de kortsigtede sikkerhedspolitiske gevinster. Disse bestræbelser var for de kommunistiske ledere tillige en integreret del af den internationale klassekamp, og tilsigtede at løfte resten af verden op på det højere civilisationsstade, som østlandene efter den kommunistiske opfattelse befandt sig på.⁶ Kampen mod NATO kunne i denne sammenhæng anspore til en fælles front, der på længere sigt kunne styrke kommunisterne i Vesteuropa. Ifølge den marxistisk-leninistiske ideologi var deres chancer i forvejen forbedret, fordi den kapitalistiske verden siden 1974 havde været ramt af økonomisk krise, hvilket var med til at øge de indre modsætningsforhold og dermed gøde jorden for revolutionære tanker.⁷

Kommunisterne blev beskrevet som „arbejderbevægelsens fremtidige revolutionære avantgarde“, der skulle stå i spidsen for den samlede arbejderbevægelse. De fik fra omkring 1980 til opgave at søge samarbejde med andre poli-

³ „O propagandistskikh meroprijatijakh v svjazi s dopolnitelnymi vojenno-polititjeskimi merami po ogranjiteniju gonki voorusjenij v Jevrope“ [Om propagandatiltag i forbindelse med militærpolitiske forholdsregler for at begrænse våbenkapløbet i Europa], udskrift af mødeprotokol, SUKP's CK's sekretariat, 8. oktober 1979, Soviet Archives at INFO-RUSS, link nr. 0523, <http://psi.ece.jhu.edu/Ekapan/IRUSS/BUK/GBARC/buk.html>, benyttet 3. november 2004; herefter benævnes websiten „Soviet Archives at INFO-RUSS“; „O dopolnitelnykh meroprijatijakh po aktivisatsii vystuplenij obsjtjestvennosti protiv resjenija NATO o proisvodstve i rasmesjtjenii novykh amerikanskikh raket v Sapadnoj Jevrope“ [Supplerende foranstaltninger til aktivering af den offentlige mening mod NATO's beslutning om stationering af nye amerikanske raketter i Vesteuropa], forordning på SUKP's CK's sekretariat, 15. september 1980, RGANI f. 89, op.39, d.1, ll. 1-4; Michael Ploetz, *Wie die Sowjetunion den Kalten Krieg Verlor. Von der Nachrüstung zum Mauerfall*, 2000, s. 122ff.

⁴ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.035/24: „Referat des Genossen H. Axen. Beratung der kommunistischen und Arbeiterparteien sozialistischer Länder, 2. und 4. November 1981 in Moskau“. 3.11.1981; Om de kapitalistiske landes udvikling i *Mesjdunarodnyj Jesjegodnik. Politika i ekonomika 1980*, [Politisk og økonomisk årbog 1980]1980, s. 113-171.

⁵ „Sovetskaja programma mira na 80-je gody“ [Det sovjetiske fredsprogram for 80'erne], i *Mesjdunarodnja Sjisn* nr. 9, 1981, s. 34.

⁶ Michael Ploetz, *Wie die Sowjetunion den Kalten Krieg Verlor. Von der Nachrüstung zum Mauerfall*, 2000, s. 128.

⁷ Ponomarjovs rapport „We do not want war – the great life-giving strength of leninism“, *Moscow News*, nr. 17 (2901), 27 april 1980; „Rasvitije kapitalitjeskije strany: problemy i sobytija“ [De udviklede kapitalistiske lande: problemer og begivenheder], i *Mesjdunarodnyj jesjegodnik. Politika i ekonomika 1980*, Moskva 1980, s. 113; SAPMO/Barch: DY30/IV B 2/20/662: „Zur Einschätzung der gegenwärtigen Krisenprozesse des Kapitalismus und der Widersprüche zwischen den Kapitalistischen Staaten und Gruppierungen“. 5.3.1979.

tiske kræfter, først og fremmest Vesteuropas socialdemokratiske partier. Disse partier havde efter sovjetiske analyser gennemgået en vis ændring i deres politik og var begyndt at gå ind for sikring af verdensfreden og standsning af våbenkapløbet.⁸ Lederen af det østtyske kommunistpartis udlandspropaganda Manfred Feist glædede sig således i 1987 over, at de vestlige samfund gennem fredsarbejdet havde gennemgået en politisk modningsproces.⁹ Feist mente, at fredsbevægelsen var kommet nærmere den politiske indsigt, som han mente, at man i øst allerede var i besiddelse af. I Danmark blev den ideologiske overbygning på fredsarbejdet accentueret ved, at DDR-repræsentanter gentagne gange pressede de danske kommunister for bedre at udnytte mulighederne for „aktionsenhed“, dvs. samling på venstrefløjens, som anbefalet af SUKP's centralkomite.¹⁰

De nordiske lande

De nordiske lande og dermed Danmark indtog en ikke uvæsentlig rolle i de socialistiske landes afspændings- og fredsoffensiv. Dette fremgår af flere overordnede retningslinjer for udenrigspolitikken i 1980'erne, der stammer fra det tidligere DDR's arkiver. Dette kildemateriale repræsenterer en sjælden mulighed for at få indblik i østblokkens politik i 1980'erne, en mulighed der som nævnt ikke er til stede i samme omfang i Rusland, hvor adgangen til hovedparten af arkiverne for denne periode er stærkt begrænset.

I materialet findes dels retningslinjer for DDR's relationer til Norden i henholdsvis første og anden halvdel af 1980'erne, dels henvendelser fra den sovjetiske til den østtyske ledelse, herunder en henvendelse fra 1986, hvori de nordiske lande blev udpeget til udenrigspolitisk satsningsområde for de socialistiske lande. Sovjetunionens mål var at modvirke en udhuling af Sveriges neutralitet og forhindre, at Danmarks og Norges forbehold over for atomvåben og fremmede baser på deres område skulle blive opgivet.¹¹

⁸ V. Sagladin: „Kommunisty i borba sa mir“ [Kommunisterne og kampen for fred] i *Mesjdunarodnyj Jesjegodnik. Politika i ekonomika 1982*, 1982, s. 21-22, 29.

⁹ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.115/28: „Information für die Aussenpolitische Kommission beim Politbüro des Zentralkomitees der SED. Betr: Erfahrungen in der Zusammenarbeit mit den Friedensbewegungen in den kapitalistischen Ländern bei der weiteren Entfaltung ihres koordinierten Wirkens für Abrüstung und Entspannung.“. 22.6.1987

¹⁰SAPMO/Barch: DY30/Vorl.SED/40756. „Aktuelle Aspekte der Entwicklung der Kommunistischen Partei Dänemarks“. 8.2.1983. „Polosjenije o Mesjdunarodnom otdelje TsK KPSS“ [Vedtægter for SUKP's CK's internationale afdeling] 6. maj 1986, RGANI f. 89, op.18, d.98, ll.1-7, i Ulunjan, Ar.A., *Kommunistitjeskaja partija Gretsii. Istorija i politika*, 1996, s. 240-244.

¹¹ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.115/22 „Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen der DDR und den Staaten Nordeuropas 1981-1985“. 23.9.1981. Samme kommer til udtryk i tidsskriftsartiklen „60 let otosjenij mesjdu SSSR i stranami Severnoj Jevropy“, [60 års forbindelser mellem USSR og landene i Nordeuropa] *Mesjdunarodnaja Sjisn*, nr. 6, 1984, s. 30-39; DY 30/IV 2/2.155/27: Vorlage für die Aussenpolitische Kommission beim Politbüro des ZK der SED. Betreff: „Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen der DDR zu den Staaten Nordeuropas 1986-1990“. 8.11.1986. DY30/J IV 2/2.02/7. SUKP til SED, 11.12.1985.

DDR var allerede i starten af 1980'erne opmærksom på mulighederne i Skandinavien. Det var umiddelbart foreneligt med den udenrigspolitiske profil, som DDR tilstræbte i disse år, eksempelvis at markere sig mere aktivt i afspændingsdiplomati. DDR's udenrigspolitik kom særligt i forholdet til Vesttyskland til at afvige fra Sovjetunionens hårdere konfrontationskurs.¹² Dog fremhævede østtyskerne, at deres udenrigspolitiske initiativer foregik i nøje koordination med de øvrige Warszawapagtlande, hvilket først og fremmest betød Sovjetunionen. For Sovjetunionen og DDR var det følgelig interessant at notere sig, at de nordiske lande – også NATO-landene Danmark og Norge – tilstræbte, hvad man anså som en selvstændig kurs på afspændingsområdet. Således blev det fra sovjetiske side noteret, at danskerne efter invasionen i Afghanistan i december 1979 på flere områder prioriterede dialog og afspænding højere end de øvrige vestlige lande, og lagde mindre vægt på at protestere mod brud på menneskerettighederne i Sovjetunionen, jf. kapitel 42 og 83. Det blev bemærket af østlandene, at de aktuelle begivenheder efter dansk opfattelse ikke burde føre til afbrydelse af anstrengelserne i retning af afspænding.¹³

Temaer i østlig påvirkningspolitik

Neutronbomben

På tærsklen til 1980'erne oplevede de socialistiske stater deres vigtigste påvirkningssucceser. Fra efteråret 1977 og ind i foråret 1978 udvikledes i Vesteuropa en kampagne mod planerne om at fremstille en neutronbombe, som blev stærkt understøttet af østlandene. Kampagnen var medvirkende til at lægge et pres på de vestlige politikere og i sidste ende USA, der efterfølgende valgte at skrinlægge planerne om neutronbomben.¹⁴ I forbindelse med kampagnen fremhævede østblokkens ledere fredsinitiativerne i Holland og de skandinaviske lande som særligt effektfulde og eksempler til efterfølgelse for et videre arbejde med fredsbevægelsen i Vesteuropa.¹⁵ I kampagnen mod

¹² Benno Eide Siebs, *Die Aussenpolitik der DDR 1976-1989. Strategien und Grenzen*, 1999, s. 306ff.

¹³ „Vypiska is politottjota posolstva SSSR v Danii sa 1980 god. Vnutrennee polosjenije i vnesjnaja politika Danii.“ [Sammendrag af politisk rapport fra Sovjetunionens ambassade i Danmark for året 1980. Indenrigspolitiske forhold og dansk udenrigspolitik] Sovjetunionens udenrigsministerium MID, 27.februar 1981, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas f. R-1019, ap. 4, b. 234, ll. 100-101, 103; SAPMO/Barch SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.115/22 „Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen der DDR und den Staaten Nordeuropas 1981-1985“. 23.9.1981.

¹⁴ Carel Horstmeier, „Stop de Neutronenbom! The last mass-action of the CPN and the Moscow-Berlin-Amsterdam triangle.“ Ilja Nieuwland, Emmanuel Waegemans (red.), *Around Peter the Great. Tree Centuries of Russian-Dutch Relations*, 1997, s. 65-77; Udo Baron, *Kalter Krieg und Heisser Frieden. Der Einfluss der SED und ihrer westdeutschen Verbündeten auf die Partei „die Grünen“*, 2003, s. 64.

¹⁵ Aksel-Vladimir Karlsen: *Danija: Etapy borby miroljubivjyh sil (Konets 70-kh – seredina 80-kh godov)* [Danmark: Faser i de fredselskende kræfters kamp (Fra slutningen af 70erne til midten af 80erne)], i *Novaja i Novejsjaja Istorija*, nr. 1, 1988, s. 16-32; SAPMO/Barch: DY30/Vorl. SED/32445: Orien-

Udkast til underskriftindsamling mod neutronbomben, formentlig organiseret af Samarbejds-komiteen for Fred og Sikkerhed. 1979. (ABA).

neutronbomben var DKP meget aktiv, som det fremgår af partiets arkiv.¹⁶ Danmarks placering i de østlige bestræbelser for at forhindre produktion af neutronbomben kom til udtryk ved, at man fra østtysk-sovjetisk hold i 1978 overvejede at oprette et hovedkvarter til den videre kamp mod neutronbomben i København.¹⁷

Den protestbevægelse, der opstod mod neutronbomben nærede de socialistiske landes håb om at påvirke folkestemningen i de nordiske lande. Den vesteuropæiske angst for atomvåben og en altødelæggende atomkrig havde vist sig som en velegnet baggrund til at fremstille NATO som menneskefjendtlig og den primære trussel mod fred og stabilitet i Europa.¹⁸ Sovjetunionen og DDR besluttede, at propagandaen over for Vesten herefter primært skulle rette sig mod de vestlige atomvåben.¹⁹ Den linje indskærpede de også over for Verdensfredsrådets præsident Romesh Chandra, der ellers havde planlagt propagandatiltag, der orienterede sig mod en bekæmpelse af den vestlige imperialisme.²⁰

NATO's dobbeltbeslutning

Propagandastrategien med udgangspunkt i atommodstanden slog fuldt igennem med NATO's dobbeltbeslutning fra 1979 og de følgende års konflikter herom i Vesteuropa. Allerede et par måneder før vedtagelsen af dobbeltbeslutningen gik de socialistiske lande i offensiven. På DDR's 30-års nationaldag 7. oktober 1979 offentliggjorde Leonid Bresjnev et forslag til nedrustning. Sovjetunionen ville ensidigt trække nogle af sine styrker i Europa tilbage – man ville skære sine styrker ned med 20.000 mand og 1.000 kampvogne og nedbringe antallet af mellemdistanceraketter i de europæiske sovjetrepublik-

tering fra Manfred Feist til Albert Norden vedrørende fælles østtysk-sovjetisk memorandum til Romesch Chandra. 3.4.1978; BA/Hoppegarten: DZ9/Vorl./341: „Einschätzende Bemerkungen zur Führung der Weltkampagne gegen die Herstellung der Neutronenwaffe in einigen Ländern“. 5.5.1978.

¹⁶ Indbydelse til offentligt folkemøde, „Kampagnen mod Neutronbomben“, 12. september 1977, ABA, 921, kasse 429: Kampagne mod neutronbomben 1977-1978; Cirkulære om NATO-atomplanlægningsgruppe-møde og neutronbomben, Program for demonstrationer og markeringer, samt underskriftslistes, materiale o.lign fra Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed, ABA, 921, kasse 146: DKP, CK. Sekretariatet. Cirkulærer 1970-1979.

¹⁷ SAPMO/Barch: DY30/J IV 2/2.01: „Thesen zur Weiterführung, Vertiefung und Koordinierung der internationalen Kampagne gegen das vom Imperialismus forderte Wettrüsten, insbesondere gegen die Neutronenwaffe“. 14.8.1978.

¹⁸ Den forstærkede retorik om NATO som den aggressive blok, hvis politik står i et skarpt modsætningsforhold til nordiske landes og specielt befolkningernes ønsker fremgår f.eks af artikler i Mesjdunarodnaja Sjsn 1979, nr. 8, side 14-22; 1984, nr. 6, side 30-39; 1983, nr.5, side 116-120.

¹⁹ F.eks. „Om propagandatiltag i forbindelse med militærpolitiske forholdsregler for at begrænse våbenkapløbet i Europa“, Udskrift af mødeprotokol fra SUKP's CK's sekretariat, 8.oktober 1979, Soviet Archives at INFO-RUSS, link nr 0523, benyttet 3. november 2004.

²⁰ SAPMO/Barch: DY30/Vorl.SED/32445: Orientering, Manfred Feist til Albert Norden. 22.11.1978. SAPMO/Barch: DY30 IV 2/21/6: „Information für das Sekretariat des ZK der SED. Betr. Konsultation zwischen dem sowjetischen Komitee zum Schutze des Friedens und dem Friedensrat der DDR am 9. Dezember 1980 in Moskau“. 12.12.1980.

ker. Desuden foreslog Bresjnev skærpede krav til notifikation i forbindelse med afholdelse af store øvelseskomplekser, således at den modsatte side ikke behøvede at frygte, at der skulle være tale om et skalkeskjul for en invasion.

Der var i det væsentlige tale om en symbolsk gestus, der skulle styrke de socialistiske landes nedrustningsimage. Således forsikrede Bresjnev sin østtyske generalsekretær-kollega Erich Honecker om, at nedskæring i Sovjetunionens militære styrke ikke ville få indflydelse på Warszawapagten's forsvarsevne i Europa:

„Vi (Sovjetunionen) har naturligvis grundigt overvejet alle omstændigheder, der er forbundet med et sådant skridt, og vi er kommet til den slutning, at tilbagetrækningen af sovjetiske tropper i det nævnte antal ikke vil skade vores samlede styrke, men til gengæld give os stor politisk gevinst. Det vil anskueliggøre vores bestræbelser på at styrke afspændingen i Europa gennem praktiske initiativer, og det vil være en faktor, der på lang sigt styrker de kræfter, der kæmper for at modsætte sig en opløsning af våbenkapløbet.“²¹

Baggrunden for den høje prioritering af kampen mod dobbeltbeslutningen kan ses af de henvendelser, som SUKP sendte til lederne af de østeuropæiske kommunistpartier som reaktion på NATO-rådets møde i december 1979:

„NATO-rådets beslutning ved decembermødet er et forsøg på at forrykke den militære balance i Europa og opnå overlegenhed over for de socialistiske stater. Denne beslutning retter sig mod en af grundpillerne for den europæiske sikkerhed. Den står i modsætning til afspændingspolitikens mål og ånd. Den trækker tæppet væk under forhandlingerne om nukleare mellemdistanceraketter – ødelægger grundlaget for dem. NATO-landene vil forhandle med den stærkestes ret. Det er ikke acceptabelt for de socialistiske stater.“²²

En sovjetisk rapport slog fast, at NATO landene forsøgte at give indtryk af, at man samtidig med vedtagelsen af dobbeltbeslutningen var enige om at fortsætte afspændingspolitikken. Det viste ifølge rapporten, at de europæiske regeringer var nødt til at tage hensyn til de europæiske samfunds „massebevægelser“, som var imod opstillingen af raketter i Vesteuropa, og at man derfor ikke kunne anse kampen imod opstillingen for at være tabt.²³ Med disse begrundelser opfordrede det sovjetiske moderparti sine partnere til at:

²¹ SAPMO/Barch: DY30/J IV 2/202/529. L.I. Bresjnev til E. Honecker. 27.9.1979

²² SAPMO/Barch: DY30/J IV 2/202/479: SUKP til Erich Honecker. 21.12.1979.

²³ „K itogam dekabrskoj sessii Soveta NATO“ [Om resultaterne fra NATO's decembermøde] Sovjetunionens udenrigsministerium, 28. december 1979, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b. 227, l. 65.

„indvirke endnu stærkere på de vesteuropæiske lande for at vanskeliggøre gennemførelsen af NATO's beslutning og for at rejse en bred bølge af protest mod den. Dette arbejde skal udføres med alle til rådighed stående midler, – politisk, diplomatisk, samfundsmæssigt, informatorisk og propagandistisk (...) – alle kræfter skal mobiliseres.“²⁴

Et væsentligt element i kampen mod dobbeltbeslutningen var, at fokus skulle fastholdes på NATO og det farlige i netop de vestlige kernevåben. Det mål skønnede man fra sovjetisk side blev opfyldt inden for i hvert fald dele af den vestlige fredsbevægelse.²⁵

Ansvar for den skærpede spænding

Fokus på NATO's ansvar for forværringen i det internationale klima var et af de overordnede temaer ved siden af spørgsmålet om raketterne. Som brevet fra 1979 fra SUKP til de østlige partnere viste, håbede man ikke nødvendigvis at stoppe, men blot at forsinke NATO's planer. Set fra dette perspektiv kunne fordømmelse af dobbeltbeslutningen bruges til at hvidvaske Warszawapagten i den vestlige offentlighed. Netop tilbagevisningen af den såkaldte „trusselsløgn“ stod centralt for de socialistiske lande i propagandaopgøret med Vesten.²⁶ Hovedpåstanden var, at det militær-industrielle kompleks i USA havde store økonomiske gevinster af den hysteriske propaganda om en sovjetisk trussel.²⁷ Danmarks Kommunistiske Parti konstaterede i 1978, at kommunisternes kamp i slutningen af 1970'erne var blevet sværere på grund af en fornyet antikommunistisk propaganda:

„I tillæg til de traditionelle travere som Ungarn 1956 og Tjekkoslovakiet 1968 er kommet en systematisk propagandabølge bygget op efter 2 hovedlinjer: 'den militære trussel fra øst' og 'krænkelser af menneskerettigheder i de østlige lande'. De konkrete udslag kender vi som fede overskrifter: Russerne går i land 35 km fra Gedser, stadig hyppigere omsejling af

²⁴ SAPMO/Barch: DY30/J IV 2/202/479: SUKP til Erich Honecker. 21.12.1979.

²⁵ SAPMO/Barch: DY30 IV 2/21/6: „Information für das Sekretariat des ZK der SED. Betr. Konsultation zu aktuellen Fragen der Friedensbewegung am 29. April in Moskau“. 2.5.1984.

²⁶ SAPMO/Barch: DY30 IV 2/21/6: „Information für das Sekretariat des ZK der SED. Betr. Konsultation zwischen dem sowjetischen Komitee zum Schutze des Friedens und dem Friedensrat der DDR am 9. Dezember 1980 in Moskau“. 12.12.1980.

²⁷ *Moscow News*, nr. 19 (2903), 11. maj 1980; P. Krymov, „Sovetskij Sojus i severnyje strany“ [Sovjetunionen og de nordiske lande], *Mesjdunarodnaja Sjsn*, nr. 8, 1979, s. 18; N. Neiland, „Severnaja Jevropa: Borba sa besjardernuju sonu“ [Nordeuropa: Kampen for en atomvåbenfri zone] i *Mesjdunarodnaja Sjsn* nr. 5, 1983, s. 117; V.A. Sekistov, „Kto nagnetal vojennuju opasnost“ [Hvem fremprovokerede krigsfaren], *Vojenno-Istoritjeskij Sjurnal*, nr. 10, 1989, s. 24; V.I. Batjuk, „Tak rosjudal-sja mif o sovetskoj jadernoj ugrose“ [Sådan skabtes myten om den sovjetiske atomtrussel], *Vojenno-Istoritjeskij Sjurnal* nr. 1, 1998, s. 46-53.

Sjælland med østlige orlogsfartøjer, russerne ved Rhinen på kun 48 timer, krig i 1985 ...²⁸

Da det viste sig, at NATO på trods af det østlige pres og den store modstand i opinionen i Vest gennemførte stationeringen af mellemdistanceraketterne, frygtede man fra østlig side, at fredsbevægelsen ville miste momentum.²⁹ Reaktionen i Warszawapagten var at arbejde hårdt på at fastholde de vesteuropæiske befolkningers fokus på atomproblematikken. Allerede i 1983 havde pagtens ledende råd ved sit møde i Prag kundgjort, at atomkrig ikke måtte være en militær option, fordi den kun ville have tabere.³⁰

De socialistiske lande bestræbte sig på at holde atomvåbendebatten i kog og demonstrere deres aktive nedrustningspolitik, i hvert fald på det retoriske plan. Efter Mikhail Gorbatsjovs tiltrædelse i 1985 søgte Sovjetunionen med en række initiativer at opnå netop denne effekt. Det skete blandt andet gennem forslaget om et moratorium for atomprøvesprængninger og en plan om afskaffelse af alle atomvåben inden år 2000 samt initiativer til tillidsskabende foranstaltninger og nedrustning.³¹ Foruden at fremstille NATO og særlig USA som den modstræbende part i våbenbegrænsningen indledte de socialistiske lande et skarpt politisk angreb mod den amerikanske præsident Ronald Reagans Strategic Defense Initiative, det såkaldte „Stjernekrigsprojekt“, der var blevet lanceret i en tv-tale den 23. marts 1983. Fra sovjetisk side betonede man, at disse amerikanske planer om et forsvar mod strategiske atomare fremføringsmidler ville forrykke den militære balance i en sådan grad, at det kunne friste amerikanerne til et angreb. Det ambitiøse rumforsvarssystem, som Reagan fremlagde, blev også mødt med skepsis i Vesten.

Norden som atomvåbenfri zone

Et af de temaer, der op gennem firserne stod på dagsordenen såvel for de socialistiske lande som for den danske fredsbevægelse, var spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone, som havde været fast ingrediens i de socialistiske landes politik siden den finske præsident Kekkonen havde fremført

²⁸ „Diskussionsoplæg om den internationale situation med hovedvægt på fredskampens problemer“, CK-seminar 2. sept. 1978, ABA, 921, kasse 465: CK-kurser og seminarer.

²⁹ SAPMO/Barch: DY30 IV 2/21/6: „Information für das Sekretariat des ZK der SED. Betr. Konsultation zu aktuellen Fragen der Friedensbewegung am 29. April in Moskau“. 2.5.1984.

³⁰ Gregor Putensen, Wolfgang Köster, Hermann Morbach, „Zu einigen Aspekten der Auseinandersetzungen um Sicherheit und Frieden in Nordeuropa im Zusammenhang mit der Stationierung von US-amerikanischen nuklearen Erstschlagwaffen in Westeuropa“. *Nordeuropastudien*, nr. 17, 1984, s. 5; „Politische Deklaration der Teilnehmerstaaten des Warschauer Vertrages vom 4./5.1.1983.“ *Probleme des Friedens und Sozialismus*, nr. 12, 1983, s. 8.

³¹ *Jorden som atomvåbenfri zone. USSR's virke for nedrustning 15. januar 1986 – 28. februar 1987*. Presseafdelingen ved USSR's ambassade i Danmark, København 1987; SAPMO/Barch: DY30/J IV 2/2.0.2/8. SUKP til SED. 15.1.1986.

ideen i 1963. Den finske fredsbevægelse bragte forslaget op på Verdensfredsrådets dagorden og præsenterede det som folkenes reaktion mod, at NATO placerede nye våbensystemer i Norden.³²

Trods kritik fra Moskva vedrørende forslaget fra de to nordiske NATO-lande om, at Kolahalvøen skulle indgå i den atomfri zone, roste og stimulerede Moskva i de følgende år forslaget, navnlig i den principielle form, som fredsbevægelserne fremførte det. Sovjetiske medier fremhævede blandt andet de appeller om Norden som atomfri zone, som nordiske kvinder fremførte under fredsmarcher i hhv. juni 1981 fra København til Paris og i august 1982 fra Stockholm til Minsk.³³ Ligeledes refererede et sovjetisk tidsskrift en undersøgelse fra september 1985, som viste, at 70% af den danske befolkning var imod raketopstillingen i Europa, og at 2/3 af befolkningen støttede ideen om Norden som atomvåbenfri zone.³⁴

Særligt DDR uddybede zone-tanken i overensstemmelse med den sovjetiske statsledelses direktiver. Således fremsatte østtyskerne andre zoneforslag, der lå tæt op ad forslaget om Norden som atomvåbenfri zone. Sammen med vesttyske socialdemokrater og Tjekkoslavakiets kommunistiske parti kom SED i 1986 med et forslag om oprettelse af en atomvåbenfri korridor i Centraleuropa. SED fremførte ligeledes ideen om en zone fri for kemiske våben i Centraleuropa i koordination med vesttyske socialdemokrater.

Gorbatjov og den sovjetiske generalstabschef Akhromejev greb det vesttysk-østtysk-tjekkoslavakiske forslag og brugte det i debatten om atomvåben i Europa.³⁵ DDR kunne bruge det til at styrke sin afspændingsprofil. I forhold til de nordiske lande blev forslaget for eksempel nævnt i et fælles brev fra Erich Honecker og Gustav Husak til den danske regering for at sætte skub i tanken om en nordisk zone.³⁶ Den danske udenrigsminister havde ganske vist året forinden udtrykt sin skepsis over for konceptet i såvel nordisk sammenhæng som over for DDR.³⁷ Alligevel havde østtyskerne ikke opgivet at overtale den borgerlige regering til projektet.

³² Ställingtagande för ett kärnvapenfritt, tryggt Norden, Verdensfredsrådets møde i Helsinki 12.-13. april 1980.

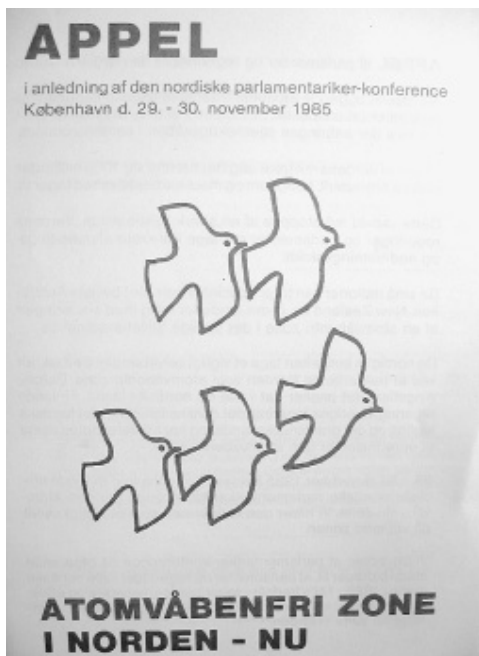
³³ *Moscow News* nr. 26 (2962), søndag 28. juni 1981; *Moscow News*, nr. 32 (3020), 8. august 1982. Aksel-Vladimir Karlsen, „Danija: Etapy borby miroľjubivykh sil (Konets 70-kh – seredina 80-kh godov)“ [Danmark: Faser i de fredselkende kræfters kamp (Fra slutningen af 70erne til midten af 80erne)], i *Novaja i Novejsjaja Istorija*, nr. 1, 1988, s. 20.

³⁴ Ju. Denisov, „Sovetskij Sojus – Danija: Rasvitije dobrosoedskikh svjasej.“ [Sovjetunionen-Danmark: udviklingen af det gode naboskab] *Mesjdunarodnaja Sjsn* nr. 7, 1986, s. 101.

³⁵ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.035/154: „Weiterer Verwirklichung des Beschlusses des Politbüros für einen atomwaffenfreien Korridor“. 3.3.1987

³⁶ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.115: „Aktionsplan zur Initiative SED/KPTsch/SPD „Atomwaffenfreier Korridor in Mitteleuropa“ (entsprechend Politbürobeschluss vom 4.11.1986“. 8.12.1986.

³⁷ SAPMO/Barch: DY30/Vorl. SED/40757: „Vermerk über das Gespräch des Gen. Werner Felde mit dem Außenminister Dänemarks, Uffe Ellemann-Jensen, am 22.1.1985 im dän. Außenministerium“. 22.1.1985.

Appel fra DKP om atomvåbenfri zone. (ABA).

DDR's engagement i zonespørgsmålet nåede i 1988 et højdepunkt ved gennemførelse af en stor international konference for fortalere for atomvåbenfri zoner. For at garantere arrangementets succes var DDR's sikkerhedstjeneste, politistyrker og grænsepoliti sat ind. Ligeledes blev tusinder af loyale partimedlemmer mobiliseret for at virke som et stabiliserende element i gadebilledet.³⁸ Norden som atomfri zone var et særskilt emne blandt konferencens 9 fora, og det samlede en række deltagere fra den danske fredsbevægelse, DKP, de radikale og Socialdemokratiet. DDR's myndigheder vurderede dette som en succes for landets internationale status og mente, at man havde gjort et stort indtryk på de 1034 deltagere fra 113 lande.³⁹

Den østtyske politiske ledelse gjorde en del ud af at studere de internationale reaktioner på konferencen.⁴⁰ Karakteristisk for vurderingerne af denne type arrangement var fokus på, hvordan DDR og dets politik fremstod. Derimod var de konkrete resultater på zone-området yderst begrænsede, hvilket i øvrigt var kendetegnende for hele tiårets Øst-Vest-dialog om Norden som atomvåbenfri zone. Emnet var populært, men der kunne ikke fremvises håndfaste resultater bortset fra selve dialogen. Zone-agitationen forblev frem til et halvt år før Berlin-murens fald et af SED's midler til at portrættere sig selv som den progressive fredsstat i Europas midte.⁴¹

Menneskerettigheder og miljø

Mens zone-tanken omkostningsfrit blev fremført og vandt et vist gehør blandt de vestlige befolkninger, så var tidens debat om østblokkens overholdelse af

³⁸ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.035: „Vorschläge zur Gewährleistung von Ordnung und Sicherheit im Zeitraum 16. bis 22. Juni 1988 in Berlin“.

³⁹ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.035: Bericht über das Internationale Treffen für kernwaffenfreie Zonen vom 20. Bis 22. Juni 1988 in Berlin“.

⁴⁰ For eksempel: SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.035/ 154: „Weitere Information der Mitglieder und Kandidaten der PB. Weitere Reaktionen auf das Internationale Treffen für kernwaffenfreie Zonen“. 4.7.1988.

⁴¹ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/2.035: „Die internationale Lage und die Außenpolitik der SED und der DDR“. 11.4.1989.

menneskerettighederne sværere at håndtere. Her var det selvsagt vanskeligere at få vendt spydspidsen den anden vej, selvom man havde forsøgt at rette opmærksomheden mod de såkaldte økonomiske menneskerettigheder, som man mente de vestlige lande ikke overholdt. Menneskerettighedsspørgsmålet havde, som beskrevet i kapitel 42, plaget østblokken siden midten af 1970'erne.

I begyndelsen af 1980'erne havde østblokken forhåbninger om at imødegå dette ideologiske angreb med kampagner, hvis brod var rettet mod USA. Sovjetunionen fulgte nøje de danske positioner på området og noterede sig, at den danske regering på den ene side forsøgte at undgå skærpet konfrontation mellem Øst og Vest ved at lægge afstand til USA's skarpe retoriske linje, men på den anden side i praksis anvendte henvisninger til menneskerettighederne til „indblanding i de socialistiske landes indre anliggender“. Ifølge det sovjetiske udenrigsministerium delte den danske regering imidlertid ikke, som det nævnes i kapitel 83, den hårde amerikanske kritik af de socialistiske lande i menneskerettighedsspørgsmålet ud fra et ønske om at vise smidighed over for østlandene.⁴²

I 1984 iværksatte de østeuropæiske stater på Moskvas foranledning en kampagne mod overtrædelser af menneskerettigheder i Vesten.⁴³ Endnu i 1985 opfordrede SUKP sine østeuropæiske partnere til at forklare de socialistiske menneskerettigheder i deres rigtige sammenhæng, da bl.a. DDR faldt igenem på spørgsmålet om respekt for rejsefrihed, og eksistensen af politiske fanger i Øst generelt skæmmede billedet.⁴⁴ DDR's voksende isolation på dette område kom tydeligt til udtryk i et notat kort før Berlin-murens fald fra den østtyske udenrigsminister Oskar Fischer, indenrigsminister Dickel og statsikkerhedsminister Erich Mielke til generalsekretær Erich Honecker vedrørende sovjetiske tiltag på menneskerettighedsområdet. I notatet opregnede de tre ministre, hvor mange af den socialistiske storebrors initiativer, DDR var parat til at understøtte. Det drejede sig kun om halvdelen.⁴⁵

Endelig forsøgte østblokken i slutningen af 1980'erne at gøre sig gældende på et af tidens store spørgsmål, nemlig miljøet. Som et grænseoverskridende problem, der tillige havde den fordel, at det primært havde været en mærkesag for den vestlige venstrefløj, var det et felt, hvor man kunne fremme samarbejdet mellem Øst og Vest. Østtyskerne havde så tidligt som i 1950'erne haft succes med at bruge det fælles tema trafik som trædesten for deres politik, og

⁴² „Vypiska is politottjota posolstva SSSR v Danii sa 1980 god. Vnutrenneje polosjenije i vnesjnaja politika Danii.“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Danmark for året 1980. Indenrigspolitiske forhold og dansk udenrigspolitik] Sovjetunionens udenrigsministerium MID, 27. februar 1981, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas f. R-1019, ap. 4, b. 234, l. 100.

⁴³ SAPMO/Barch: DY30/J IV 2/20.1/3. SUKP til SED's politbureau. 28.6.1984.

⁴⁴ SAPMO/Barch: DY30/J IV 2/2.0.2/7: „Information über den VI Konferenz für europäische nukleare Abrüstung, der vom 3. bis 6. juli 1985 in Amsterdam stattfand“

⁴⁵ SAPMO/Barch: DY30/IV 2/20.2/35: „Positionen der DDR zu sowjetischen Überlegungen im Menschenrechts- und humanitären Bereich für das Abschlussdokument des Wiener Treffens“. 28.9.1989.

nu inviterede østtyskerne danske politikere fra forskellige partier til DDR for at debattere forureningsbekæmpelse.⁴⁶ Ideen var i tilslutning til specialemerne at diskutere brede emner som international politik og at fremme et mere positivt billede af socialismen i Østeuropa.⁴⁷

Med Tjernobyl i frisk erindring og oplysninger om truende miljøkatastrofer i Østeuropa og Sovjetunionen, som lækkede til vesten var det realistisk set svært at vække genklang med forslagene.⁴⁸ Nordiske miljøinteresser blev bemærket i det sovjetiske udenrigsministeriums landerapporter og havde fra 70'erne optrådt som fast ingrediens i kommuniker mellem udlandet og Sovjetunionen som et eksempel på fælles interesser.⁴⁹ Sovjetunionen havde ligeledes i 1976 foreslået Danmark at afholde en fælles konference om bl.a. miljøspørgsmål, men fik et henholdende svar.⁵⁰ De haltende socialistiske økonomier havde ikke gode kort på hånden i spørgsmålet om forureningsbekæmpelse, ligesom der ikke havde været gode betingelser for at vinde slaget om menneskerettighederne på grund af de åbenlyse overgreb i østlandene.

Det var karakteristisk for de socialistiske landes påvirkningspolitik på disse to områder – i lighed med spørgsmålet om afspænding og nedrustning – at de gjorde sig forhåbninger om at sætte dagsordenen og i bedste fald at monopolisere temaerne til egen fordel. De socialistiske lande kom tættest på at virkeliggøre deres målsætning på nedrustningens område. Det efterfølgende afsnit vil uddybe østblokkens arbejde med de kræfter, der engagerede sig i den danske fredsbevægelse.

⁴⁶ BA: DA1/ 15798: „Information über den Besuch einer Delegation des Umwelt- und Planungsausschusses des Folketing des Königreiches Dänemark in der DDR vom 29. bis 31. 1988“. 4.11.1988.

⁴⁷ SAPMO/Barch: DY30/Vorl. SED/ 40672: „Aktuelle Fragen der Auslandsinformation der DDR“. Referat: Mitglied des ZK der SED und Leiter der Abteilung Auslandsinformation des AZK der SED, gen. Manfred Feist.“. 25.4.1986.

BA: DA1/ 16081: „Vorlage für das Sekretariat des Zentralkomitees der SED. Betrifft: Teilnahme an der Parlamentarierkonferenz über „grenzüberschreitende Luftverunreinigungen“ vom 8. bis 10. September 1986 in Stockholm“. 28.8.1986

⁴⁸ Referat af samtale med den lettiske emigrant E. Auseklis 8. september 1987, indberetning af O.D. Pumpa, den sovjetiske ambassade i Sverige 21. september 1987, Latvijas Valsts Arhivs f.1051, apr.1, l. 154, lp. 50-51.

⁴⁹ Eksempelvis sovjetisk-dansk kommunikation af 5. december 1971, trykt i Pravda 6. december 1971, i Ministerstvo inostrannykh del SSSR, *Sa mir i besopasnost narodov – Dokumenty vnesnej politiki SSSR 1971*, 1989, s. 276.

⁵⁰ Fra 1974 rettes stigende opmærksomhed mod nordiske miljøinteresser i interne rapporter, særligt tydeligt i „Vypiska is politijeskogo ottjota posolstva SSSR v Danii sa 1976 god. Vnesnjaja politika Danii.“ (Sammendrag af politisk rapport fra Sovjetunionens ambassade i Danmark for året 1976. Danmarks udenrigspolitik) MID, 28. marts 1977, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, Litauen, f. R-1019, ap. 4, b. 207, l. 22. For generel behandling af miljøtemaet henvises til kapitel 44.

